

VERSLAG

Vergadering:	Raadsvergadering Raad, nr. 731
Datum en tijd:	19 juni '20, 10:15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag (Youtube live stream)
Aanwezig:	Hamer (voorzitter), Beljaarts, De Boer (t/m agendapunt 6), Den Boer, Boufangacha, Ten Dam, Fortuin, Frey, Hasekamp, Van den Heuvel, Hoffer, Van Holstein, Jong (t/m agendapunt 5), De Jong, Kaanen, Van Kempen, Lindeboom, Melkert, Nijpels, Pape, Paulusma, Putters, Sleijpen, Thijssen, Van der Veen, Verhulp, Vonhof, Van Waayenburg, Van Weegberg, Weurding
Secretariaat:	Prins (algemeen secretaris), Bos, Van den Reijen, Theodori, Van Driel (secretaresse), Kuik (technische ondersteuning), Jansen (notulen)
Afwezig:	-

1. Opening

De *voorzitter* opent deze vergadering in coronatijd. Gezien de 1,5 meter-vereisten is de opstelling van de vergadering een 'theateropstelling' met onderling meer afstand. De vergadering is hybride; publiek kan de vergadering volgen via een livestream. Raadsleden zijn voor de toeschouwers en verslaggeving via de livestream niet altijd zichtbaar. Daarom verzoekt zij dat sprekers steeds hun naam en organisatie noemen.

2. Welkom en afscheid

De *voorzitter* heet de aanwezigen welkom, in het bijzonder Ingrid Thijssen, de nieuwe VNO-NCW-voorzitter sinds eind februari jl., die de volgende keer aan de DB-tafel zal plaatsnemen, en Jacqueline Prins, sinds juni de nieuwe Algemeen Secretaris (directeur) van de SER, die ook met de Raadsleden nader kennis zal maken. Plaatsvervangend Algemeen Secretaris is Marko Bos geweest, die in september afscheid zal nemen. [De aanwezigen geven hem ter waardering een applaus.]

Ook heet zij de nieuwe Raadsleden welkom. Bij de Kroonleden zijn dat Luce van Kempen (SER Jongerenplatform), Pieter Hazekamp (CPB) en Olaf Sleijpen (DNB) en bij de werkgeversgeleding Roderik Pape (namens VNO-NCW) en Henk den Boer (namens MKB Nederland). Een welkom aan nieuwe Raadsleden houdt een afscheid in van een aantal vertrekkende Raadsleden: van MKB Nederland Ad Bergwerff en Ger Jaarsma, van VCP Bob van der Wal en Rob Hunnago, van de Kroonleden Claartje Bulten en Fieke van der Lecq. Het daadwerkelijke afscheid zal later op gepaste wijze georganiseerd worden.

3. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2953)

In de afgelopen periode heeft de SER doorgewerkt aan adviezen en verkenningen. In maart is de verkenning over markt persoonlijke dienstverlening vastgesteld in de commissie WLT. Het stuk komt voor de zomer naar buiten en het onderwerp wordt in een van de volgende Raadsvergaderingen besproken.

4. Verslag 730ste Raadsvergadering, 21 februari 2020 (R/2949)

Dit verslag wordt ongewijzigd met dank vastgesteld.

5. Actualiteiten

De *voorzitter* leidt in dat dit onderdeel bestaat uit bijpraten over wat in SER-verband is gedaan, gevolgd door een open discussie met punten om aan de SER mee te geven. De coronacrisis is zeer zorgelijk, heeft gedwongen tot ingrijpende aanpassingen en de effecten slaan ook door naar de economie. De SER heeft vanaf het begin een bijdrage geprobeerd te leveren aan oplossing. In de Stichting van de Arbeid en de sociale partners is zeer veel werk verzet met opzetten van regelingen en ondersteunen van het decentrale niveau op allerlei manieren, inclusief mondkapjes. Ze spreekt vanuit de Kroonleden hiervoor grote waardering en dankbaarheid uit.

- Adviezen van de Denktank Corona

Aangezien het te druk was voor de lopende SER-trajecten, is in deze periode de kenniskant van de SER versterkt door het initiatief voor de Denktank Coronacrisis, bestaande uit een aantal Kroonleden en uitgebreid met andere kennisinstituten. Het idee was niet apart maar gezamenlijk te monitoren, met andere expertise bij elkaar gebracht (WRR, Clingendael, Onderwijsraad, Raad Volksgezondheid en Welzijn). Dit heeft goed gewerkt met kennis uitwisselen en later ook omdat het kabinet de Denktank om adviezen heeft gevraagd. Sociale partners waren betrokken en het db SER heeft goed meegekeken. Naast de kennisuitwisseling zijn twee adviezen uitgebracht. In korte tijd is hard doorgewerkt en ze dankt alle betrokkenen voor hun inzet.

-De eerste vraag van het kabinet was wat de Denktank aan ideeën mee wilde geven. De Denktank heeft uiteindelijk teruggegrepen op het brede welvaartsbegrip van de SER en anderen. Vanuit dit kerndoel heeft de Denktank een voorstel gemaakt over een 'intelligente herstart'. Dit is de fase waar de Denktank zich op richt, in nauwe samenwerking met sociale partners die op meer korte termijn de regelingen hebben besproken. Deze herstartfase is nu aan het aanbreken – het virus is nog aanwezig, maar er is meer bewegingsvrijheid.

De Denktank heeft tien bouwstenen gemaakt over uitgangspunten en beleidsagenda. Deze agenda van de Denktank kan na de zomer goed helpen bij het middellange-termijnadvies van de SER en op die manier helpen om opgelopen achterstand in te halen. Centraal staat grip op de gezondheidszorg (zie ook het SER-advies over gezondheidszorg). Zeer belangrijk zijn ook verdienvermogen en sociale bescherming van kwetsbare groepen en het thema kansenongelijkheid. Tevens is goed gekeken naar wat van deze crisis valt te leren, die een vergrootglas zaken (extra) zichtbaar maakt. Een van de uitgangspunten van de Denktank is dan ook geweest geen nieuwe agenda te maken, maar de bestaande beleidsagenda met verduurzaming, transities, inclusieve arbeidsmarkt, digitalisering te benutten om het herstelbeleid in te zetten.

-Daarnaast zijn twee werkgroepen ingericht. Een daarvan houdt zich bezig met internationale kwesties (Europa, het Steunfonds) en de andere met meer sociaal-economische kwesties.

De heer *Van der Veen*, voorzitter van de werkgroep internationaal, vertelt dat de commissie – met sociale partners, DNB, CPB, Clingendael, ACVZ, WRR – werkt aan een visie op Europees beleid en herstelbeleid. Dit heeft geleid tot een conceptbriefadvies met als centrale punten: -zo snel mogelijk overeenstemming bereiken over de Europese begroting als basis voor herstelbeleid; -de discussie over herstelbeleid moet zich vooral richten op de effectiviteit van maatregelen en minder op nettobetaling aan de EU en verhouding giften/schulden; -indien mogelijk aansluiten op langetermijnbeleid dat reeds was uitgezet (technologische innovatie) en dat waar mogelijk te versnellen. In deze groep was vrij unaniem overeenstemming en hebben belangen elkaar gevonden. Afhankelijk van de verloop van het Europees overleg vandaag [19/6] kijken betrokkenen met sociale partners hoe dit conceptadvies verder valt te gebruiken.

De *voorzitter* benadrukt dat behalve in de werkgroep in de hele Denktank brede consensus was over solidair optrekken in Europa, een belangrijk signaal naar de politiek.

-Het tweede advies van de Denktank betrof de vraag hoe om te gaan met de druk – in deze en de volgende fase – op het openbaar vervoer. Tot nu toe is die druk nog niet zo groot, maar dat zal naar verwachting wel ervan komen. Het advies borduurt voort op de bevindingen van de planbureaus op dezelfde adviesaanvraag over welke maatregelen daadwerkelijk effect hebben; vooral: deels thuiswerken, spreiden van arbeidstijden en online onderwijs. De Denktank heeft dit omgewerkt naar vuistregels om met deze drie maatregelen om te gaan: (in deeltijd) thuiswerken, spreiden van arbeidstijden, online/fysiek onderwijs op korte termijn, tijdslot fysiek onderwijs, gebruik tweewielers.

-De Denktank heeft voorgesteld en bevestigd gekregen om in een belevingsonderzoek goed te blijven volgen wat in deze periode is te leren. Zo was er in het begin trots dat het onderwijs zo snel het digitale onderwijs heeft opgepakt, maar in de loop van de tijd is dit qua werking verschillend beoordeeld. Pas als een tijdlang ook fysiek is gewerkt, valt pas goed te beoordelen wat aan thuiswerken goed is om vast te houden. In het advies is veel gezegd over de randvoorwaarden, teruggrijpend op het vele werk van met name de SER-commissie Arbeidsomstandigheden ten behoeve van decentrale partijen. Een rode draad is de positie van de jonge generatie geweest. Een advies uit het algemene rapport was om geen generatie verloren te laten gaan. Bij jongeren is een stapeling van knelpunten te zien, waarover Luce van Kempen nu meer zal vertellen.

Mevrouw *Van Kempen* bevestigt dat ook uit de Denktank blijkt dat jongeren een van de kwetsbare doelgroepen zijn. Eveneens uit de CBS-cijfers van gisteren [18/6] blijkt dat jongeren onevenredig zwaar werkloos zijn geworden. Het Jongerenplatform heeft de afgelopen weken in kaart gebracht wat die knelpunten zijn. Wat in de verkenning uit 2019 'Hoge verwachtingen' naar voren is gekomen, komt eigenlijk nog meer naar boven: kwetsbaarheid op de arbeidsmarkt, en bijvoorbeeld ook druk in het onderwijs en achterstand op de woningmarkt. De komende tijd probeert het Jongerenplatform de knelpunten verder in kaart te brengen en te kijken waar zij pijnpunten worden en wat er nog nieuw bijkomt. Ook zijn veel jongerenorganisaties bezig dit geluid al te laten horen, zowel binnen de Raad als erbuiten. Het gaat om zowel algemene beelden als om meer ruimte voor specifieke maatregelen.

Anderzijds blijkt, ondanks alle onzekerheden, de energie en maatschappelijke betrokkenheid, zoals vrijwilligerswerk, onder jongeren flink te groeien. Dit biedt kansen om die generatie niet verloren te laten gaan maar juist meer te versterken. Dit is zeker een aandachtspunt voor komende adviezen.

De *voorzitter* ziet die energie terug in de demonstraties tegen racisme; ook voor de SER in het licht van diversiteit een belangrijke beweging om te volgen. De SER zal de wissel weer omzetten naar reguliere trajecten. Er ligt al veel materiaal en leerervaringen om te benutten voor een mlt-advies na de zomer. Vanochtend is in het db SER afgesproken dit onderwerp in de eerste db-vergadering van augustus weer op te nemen. Uiteraard zullen de Raadsleden via werkgroepen en de Raad hierin meegenomen worden. De voorlopige thema's waren 'de drie v's: verdienen, verdelen, verduurzamen.

-Gedachtenwisseling over effecten van de Coronacrisis

De *voorzitter* verzoekt in te gaan op zaken die de Raadsleden in hun sector hebben meegemaakt en meegekregen, die zij als aandachtspunt willen meegeven.

De heer *Weurding*, sprekend vanuit de werkgevers, meent dat de Denktank goede en herkenbare punten heeft laten zien. In vergelijking met de vorige crisis staat de financiële sector er door systemen als Basel en Solvency 2 beter bij: de ratio's, stabiliteit en liquiditeit zijn goed. Hij vindt het belangrijk dat sectoren in deze situatie goed kijken naar hun maatschappelijke rolopvatting en verantwoordelijkheid. Er zijn mooie initiatieven, bijvoorbeeld de repatriëringsactie met Buitenlandse Zaken waarbij 12.000 reizigers wereldwijd zijn teruggehaald. Daarnaast zijn er met de banken regelingen getroffen over hypotheekbetalingen, met de Pensioenfederatie over pensioenen en

regelingen met schadeverzekeringen voor bedrijven en particulieren. Kredietverzekeraars hebben van de overheid steun gekregen. Dat is goed voor het bedrijfsleven aangezien op deze manier, met 10 miljard aan garanties die overeind blijven, de handel in staat is om door te gaan. In de evenementenbranche werken in Nederland honderdduizenden mensen, die nu grote problemen ondervinden. Met veel stakeholders heeft het Verbond van Verzekeraars een Rode Tafel georganiseerd over deze problematiek. VNO en MKB NL denken verder na over een liquiditeitsfonds om langs private weg met institutionele beleggers te komen tot steun waar dat opportuun is. Het weerbaarder maken van de samenleving is ook te bekijken vanuit verzekeringsoptiek; er wordt ook Europees naar gekeken. Bij een wereldwijde pandemie is het echter moeilijk om – anders dan gebruikelijk – risico's te spreiden. Het is dus maar te bezien of enkel verzekeringen voor toekomstige situaties een oplossing kunnen bieden, maar ook zou publiek-private samenwerking te verkennen zijn. Belangrijk zijn de kwetsbare groepen, nadrukkelijk een thema in 'Wijzer in geldzaken'. Op basis van een Nibud-onderzoek wordt inzichtelijk gemaakt waar de kwetsbaarheden liggen, bij zzp'ers en ook anderen die getroffen worden. Ten aanzien van zzp'ers is dit een reden temeer om het STAR-advies daadwerkelijk uit te voeren en niet in de politiek naar achteren te schuiven.

De heer *Fortuin* geeft een overall beeld van vakbondszijde. Na een jaar dat begon met veel optimisme, ook over het rechte trekken van de loonontwikkeling, is Nederland een paar maanden geleden in een rollercoaster terechtgekomen. Werknemersorganisaties zijn in goed overleg met werkgeversorganisaties en het kabinet prijzenswaardig snel gekomen tot een breed steunpakket, waarbij het kabinet veel geld overhad voor continuïteit en werkgelegenheid. Van NOW 1-regelingen konden ruim 1,9 miljoen mensen gebruikmaken en van TOZO honderdduizenden zelfstandigen. Zo konden veel mensen hun werk konden behouden en veel ondernemingen overeind blijven. Er liggen verschillende scenario's voor de uitweg uit deze crisis. Er zijn veel aanmeldingen geweest van leden en bedrijven voor discussies over hoe, gezien de anderhalve-meterregels, veilige werkplekken zijn te organiseren. Dit gaat met vallen en opstaan, maar zijn indruk is dat het best goed gaat. Intussen loopt de werkloosheid op en verschillende modellen laten zien dat organisaties inmiddels breed reorganisaties aan het voorbereiden zijn voor de wereld na corona. Hier liggen nog de nodige uitdagingen. In arbeidsvoorwaardenbeleid en cao's wordt een breed palet aan maatwerk georganiseerd. Sommige cao's worden verlengd, sommige maken pas op de plaats, sommige organiseren maatwerk. Tegelijk wordt gekeken waar veel loonruimte ligt en waar niet; zo is er de nette DHL-cao met een salarisverhoging van meer dan 3 procent. Sociale partners werken hard aan continuïteit van bedrijven met werkgelegenheid en gezondheidsproblematiek, vooruitkijkend hoe na deze crisis voor herstel is te zorgen.

De *voorzitter* beschouwt dit als benadrukken van het belangrijke werk dat in de Stichting en decentraal is gedaan. Ze geeft het woord aan de heer De Boer.

De heer *De Boer* wijst erop dat dit werk nergens anders in Europa zo is gebeurd. Ter vooruitblik: het kabinet en economen willen als uitweg uit deze bijzondere crisis geen bezuinigingen (zoals tien jaar geleden) maar investeringen, een fantastisch startpunt. Investeren betekent vooruitkijken en richting geven: werken aan vergroenen, digitaal vaardig Nederland, in aansluiting op wat de EU doet. De crisis doet veel pijn bij individuele werknemers en werkgevers in zeer veel sectoren, maar biedt de mogelijkheid weer wat te doen.

Als tijdreeksen van vroeger ook voor de toekomst gelden, zullen investeringen voor een derde publiek zijn en voor het tweevoudige uit private middelen door het bedrijfsleven. Wel dient de overheid de leiding te nemen in investeringsprojecten – soms een onrendabele top wegnemen in projecten, soms eisen formuleren. Zo heeft in mei Denemarken plannen bevestigd om de leiding te nemen met groene waterstof. (Hij heeft

de stukken deels al gekregen.) De Denen hebben besloten twee kunstmatige energie-eilanden te bouwen, in de Baltische Zee Oostzee en de Noordzee; hubs om met windenergie groene waterstof te produceren. Dit project kost liefst 50 miljard. De private sector gaat daar achteraan.

Dit is een daadkracht die hij ook voor Nederland zou wensen. Iets doen valt tegen in Nederland, maar het is wel de uitdaging waarvoor men staat en het zou dapper zijn als de SER dit soort investeringen zou aanbevelen – een derde deel publiek, waar twee derde deel privaat op volgt. De private sector heeft daar een uitdaging, want met de NOW 1 en NOW 2 heeft feitelijk de overheid het bedrijfsleven benut als uitkeringsloket. Als 100 procent werd uitgekeerd zodat werknemers op de loonlijst konden blijven, kwam 80 procent uit de publieke en 20 procent uit de private sector. Zodoende zijn gelukkig veel bedrijven erin geslaagd werknemers bij zich te houden, maar is het eigen vermogen is behoorlijk leeggeraakt (vandaar het equity-fund). Qua framing is het niet zo dat de overheid een vracht geld naar het bedrijfsleven heeft toegebracht. Het bedrijfsleven is con amore als uitkeringsloket benut, maar dat heeft het bedrijfsleven veel geld gekost. Desondanks moet twee derde van de investeringen van het bedrijfsleven komen, een flinke uitdaging. Als dit echter lukt, zal vergroening en digitalisering slagen, want Nederland is de beste economie van Europa.

Mevrouw *Jong* is verheugd met het werk in de Stichting en de Denktank. De tien punten zijn volgens haar spot-on. Ze wil hiervan twee uitlichten: aandacht voor de vitale beroepen en de arbeidsmarkt.

-Wat vitale beroepen betreft: Ze heeft zich zeer beziggehouden met veilig en gezond werken en de gezondheidszorg. Na veertien weken coronacrisis is in de zorgsector het veilig en gezond werken nog steeds niet op orde en blijven structurele loonsverhogingen een probleem. Ze is blij dat de SER hier ook aandacht aan gaat besteden.

-Structurele verbetering van de arbeidsmarkt moet aandacht blijven krijgen en niet vanwege de coronacrisis als minder dringend naar achter worden geschoven. Ze weet dat het bedrijfsleven een veer heeft moeten laten, maar dat geldt ook voor de werknemers. De coronacrisis heeft het probleem van de flexibele arbeidsmarkt (werknemers met flexibele contracten, zzp'ers) genadeloos blootgelegd. De klap treft met name jongeren – de jeugdwerkloosheid gaat een groot probleem worden – en kwetsbaren die het toch al moeilijk hadden. Ze waarschuwt daarom de hoognodige structurele hervormingen van de arbeidsmarkt (zie de commissie-Borstlap, WRR) niet uit te stellen. Ze is het eens met vergroening en digitalisering, maar werk aan de structurele arbeidsmarkt is des te dringender geworden.

De heer *Melkert* sluit hierbij aan dat in de jaren 80 een verloren generatie is ontstaan omdat vijftien jaar is gewacht om daar iets tegen te doen. Het mag niet opnieuw gebeuren dat er zo'n groot gat in het leven van mensen komt. Dit is een centraal punt dat terecht in de beleidsagenda van de Denktank is opgenomen.

De agenda is een goed initiatief geweest om verder te ontwikkelen. Het is te hopen dat iedere politieke partij de tien punten van de agenda als uitgangspunt zou nemen om vooruit te kijken, al zullen er verschillende ideeën zijn over de aanpak. Hij wil drie punten noemen die verdere aandacht zouden kunnen krijgen.

-Voorbereid zijn op calamiteiten: Frapperend is dat binnen de zorgsector, en breder maatschappelijk, Nederland behoorlijk georganiseerd is in proces-zin (instanties, procedures) maar vrij weinig op het vlak van scenario's (keuzes/opties). Het belang om bij opties stil te kunnen staan, is de mogelijkheid om het type grofmazige oplossingen te voorkomen dat nu moest worden gekozen. Er is een enorme disproportionaliteit ontstaan binnen de zorg tussen helpen van patiënten met covid-19 tegenover de reguliere zorg, en breder de disproportionele impact die het land platleggen heeft gehad op de economie en werkgelegenheid. Naarmate men beter is voorbereid, is men in staat fijnmaziger te opereren, hopelijk al bij een tweede coronapie, mocht die zich voordoen. Hij pleit er dan ook zeer voor dit thema nogmaals aan te vatten.

-Europa: Het is belangrijk wat de werkgroep internationaal van de SER hierover heeft gezegd. Hier zitten twee bijzondere aandachtspunten.

Wat financiële kaders betreft is even het Stabiliteits- en Groeipact opzijgezet. Het streven moet niet zijn daar weer zo snel mogelijk te komen. Afspraken over financieel beleid zijn belangrijk, maar de investeringscomponenten en inclusiviteitscomponent zijn altijd zwak gerepresenteerd geweest in het vrij orthodoxe financiële denken. Daarop zou nu een verbreding moeten worden gezocht, zodat men ook in Nederland over de financiële kaders van de toekomst zou moeten spreken. Er is een indringende dialoog nodig met de politiek vanwege de gijzeling wie het meest nationaal uit de hoek kan komen. Het besef ontbreekt dat rood-wit-blauw alleen fier kan wapperen als ook de Europese vlag in top is.

- In vervoer zitten al, heel interessant, elementen in voor een bredere agenda over andere samenlevingspatronen. Eindelijk zijn woningbouw en volkshuisvesting terug op de politieke agenda. Daar zou de komende tijd ruimtelijke ordening aan toe moeten worden gevoegd, een ongelooflijk belangrijke schakel om de andere balans werken-zorgen-samenleven te organiseren.

De *voorzitter* meent dat deze thema's goed aansluiten op de thema's van de Denktank. Zeker voorbereid zijn op calamiteiten is een onderwerp om goed op door te denken.

De heer *Kaanan* wil een beeld schetsen van de gang van zaken in de industrie. Met de lockdown kwam, anders dan de horeca, de industrie niet ineens tot stilstand. Wel zijn de orderportefeuilles aan het krimpen en zijn ze bij de nodige bedrijven tot een minimum teruggedrongen. De industrie kent een zeer complexe en diverse structuur, ook sterk internationaal vertakt. De enquêtes van FME en Metaalunie geven aan dat de grootste klap voor de industrie in het derde en vierde kwartaal komt te vallen. Dit komt door de krimpende portefeuilles en doordat investeringsgoederen stilliggen, er te weinig internationale investeringen gebeuren, er weinig consumentenbestedingen zijn etc. De schakeringen zijn groot: met serres, fietsenmakers en zonnepanelen gaat het prima, bij podiumbouwers ligt het helemaal stil, de rest zit ertussenin.

In de metaalsector is het jammer genoeg niet gelukt tot een veiligheidsconvenant te komen met sociale partners. Wel is er veel creativiteit bij bedrijven, dus wat dat betreft is de veiligheid geen thema.

Voor de toekomst na NOW 1 en NOW 2 roept hij op nog meer in te spelen op flexibiliteit. Het zal nog na 2021 duren voordat de economie terug op niveau is. Voor de industrie is het belangrijk beter te kunnen kijken naar deeltijd-WW als oplossingen. Straks moet het inderdaad toe naar specifieke maatregelen voor bedrijven die in principe gezond zijn maar onverwacht bikkelhard geraakt worden.

De heer *Beljaarts* geeft aan dat vele sectoren zwaar getroffen zijn, de horeca is geen uitzondering. De horecaondernemers zien wel letterlijk hun levenswerk onder hun voeten verdwijnen. Momenteel is voor 40% de sector eigenlijk technisch failliet, zeker als voor veel bedrijven elke omzet uitblijft. Vandaar de blijvende oproep aan het kabinet – met alle begrip voor de moeilijkheden voor het kabinet – om te werken aan een middellange- en langetermijnperspectief voor de sector, ten behoeve van houvast voor ondernemers die nu voor ingrijpende keuzes staan rond bedrijfsbeëindiging/ overname/ ontslagen etc. Te merken is dat ook het langeretermijnperspectief essentieel is voor de investeringskracht in de sector, aangezien het een sector is met weinig reserves waarbij veel vermogens zijn opgebrand. Dit zijn zorgen niet alleen voor de ondernemers zelf, maar ook voor hun 400.000 werknemers met baanonzekerheid.

De heer *Van den Heuvel* wil twee zaken uitlichten.

-Ook in zijn sector land- en tuinbouw zijn voorbeelden van bedrijfstakken die hard geraakt zijn, bijvoorbeeld bloembollen in de glastuinbouw. Hij benadrukt dat er tegelijk dit jaar nog veel staat aan te komen, gezien uitgestelde effecten. Hij maakt zijn

complementen voor de crisismaatregelen aan veel partijen, in het bijzonder de overheid, maar het is zaak de stap te maken naar meer structurele maatregelen en pakketten die echt nodig gaan zijn.

-Hij benadrukt het belang van de ruimtelijke-orderingsvraag. Het zicht lijkt zich te beperken tot een louter economisch vraagstuk, terwijl hieronder en daaraan gerelateerd sterke ruimtelijke componenten van invloed zijn op het herstel in dit land.

Verwachtingen voor de komende tijd

De heer *Hasekamp* geeft aan dat het CPB, na eerdere scenario's, deze week de eerste echte raming in coronatijd heeft uitgebracht. Bij alle onzekerheden komen de cijfers sterk overeen met de eerdere DNB-raming: een economische krimp in 2020 van 6 procent, het meest sombere vooruitzicht van de CPB in haar 75-jarige bestaan. De gezondheids crisis waarmee deze crisis is begonnen, heeft zich vertaald naar een enorme economische en sociale crisis. Er zijn grote onzekerheden over de komende periode. De overheid heeft heel snel gehandeld en ruimhartig gesteund. Het steunbeleid zal moeten overgaan in herstelbeleid. Deze crisis legt kwetsbaarheden in economie en samenleving bloot, maar biedt ook de mogelijkheid te investeren in mogelijkheden en kansen. Hij gaat in op drie punten, die al meerdere malen zijn aangeduid.

-Het is van groot belang oog te hebben voor kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt en daarbuiten. Er is cijfermatig een enorme dichotomie te zien in wie getroffen wordt en wie niet: zelfstandigen, jongeren, mensen zonder vast dienstverband worden buitenproportioneel hard getroffen en hebben weinig buffers om de klappen op te vangen. Dit komt bovenop een kansenongelijkheid die al langer is te zien, en het is zaak om stappen te gaan zetten met de hervormingen, waarop al lang gestudeerd is.

-Wat Europa betreft, legt deze crisis een aantal kwetsbaarheden bloot in de monetaire unie. Tegelijkertijd wordt het belang getoond van het elkaar versterken om uit deze crisis te komen. Positief is dat eensgezind uit de samenleving en maatschappelijke groeperingen ook dit geluid is gekomen om uit de "kleine modus" naar Europa te stappen en samen te werken, al is het maar uit welbegrepen eigenbelang.

-Het is ook het tijdstip om na te denken over investeren, niet alleen vanuit Keynesiaans anticyclisch beleid – lastig omdat investeringen tijd kosten – maar met oog voor de energietransitie, plannen voor versterken van groeivermogen van de Nederlandse economie, woningmarkt en ruimtelijke ordening. Hij raadt aan te kijken wat daar op korte en middellange termijn mogelijk is, vanuit het langetermijnperspectief.

[Mevrouw Jong verlaat de vergadering om 11:20 uur vanwege de vergadering van het FNV-Ledenparlement over het pensioenakkoord.]

De *voorzitter* sluit af met de woorden van de heer De Boer om dapper door te gaan. Ze concludeert dat de Raad vandaag de lijn van de Denktank bevestigt. Het is heel belangrijk dit als werkgevers en werknemers samen met elkaar te doen.

Ze onderscheidt meerdere kwesties die aan de orde zijn gesteld. Eerst dagelijkse problemen oplossen – met de opmerking van de heer Melkert over betere voorbereiding en gericht en sneller handelen, plus de opmerkingen over perspectief, flexibiliteit, specifieke maatregelen. Het tweede element is nadenken over de investeringen: naar voren halen, in een slimme verhouding publiek-privaat. Het derde punt op de agenda is de structurele hervorming van de arbeidsmarkt, zoals naar voren gebracht door mevrouw Jong. Ook op de woningmarkt komen veel kwesties naar voren. Ook hoort zij unaniem terug dat de aanpak dient te gebeuren in het verband van Europa. Hierover zal de commissie onder leiding van de heer Van der Veen komende week advies uitbrengen. Het is belangrijk dat de afgelopen periode nog intensiever de dialoog met de overheid is aangegaan over wat de departementen, de politiek en de polder zien gebeuren, en om dit de komende periode vast te houden. Het onderwerp coronacrisis zal in de volgende Raadsvergadering terugkomen, met name in het middellange-termijnadvies.

6. Verkenning Toekomstbestendige zorg (R/2954) en korte toelichting op de preambule behorende bij de verkenning

De *voorzitter* leidt in dat het uitbrengen van deze verkenning zou zijn samengevallen met de coronamaatregel om zo veel mogelijk thuis te werken. Het DB vond dit een ongeschikt moment, aangezien de context zeer vreemd zou zijn geweest. Besloten is tot uitstel en de komende maanden te monitoren, met een weergave daarvan in een preambule die in het db SER is vastgesteld. De hoofdconclusie is dat de coronacrisis een vergrootglas heeft gelegd op zowel de gesignaleerde problemen als de oplossingen.

Presentatie van de Verkenning

De heer *Van der Veen*, voorzitter van de commissie, leidt in dat de coronacrisis tot veel vragen over de gezondheidszorg heeft geleid. Deze komen in de preambule aan de orde. Hij zal nu ingaan op de verkenning zelf, over de vraag hoe in de toekomst goede, breed toegankelijke gezondheidszorg is te bieden.

De verkenning gaat ook over de zorg over de vraag of de zorg betaalbaar is te houden. Kwaliteit, toegankelijkheid maar ook betaalbaarheid van de zorg staan daarmee centraal in deze verkenning. De zorg over de toekomst is ingegeven door het te verwachten groeiende beroep op de zorg, de verwachte stijgende uitgaven en tegelijkertijd dreigende tekorten aan zorgprofessionals. Een paar cijfers ter illustratie. Tussen 2020 en 2040 daalt het aantal werkenden per AOW-gerechtigde van 3,7 naar 2,6, verdrievoudigt het aantal 80-plussers en stijgt het aantal 65-plussers met meer dan 50 procent.

Wetende dat de zorg thuis, in de ouderenzorg en de reguliere gezondheidszorg zich vooral voordoet in de laatste levensfase, voorspelt dat een groei van de zorgvraag en een tekort aan zorgpersoneel. Bij gelijkblijvende inzet van werkenden zoals nu in de zorg, zou het aantal moeten stijgen van dat nu één op de zeven werkenden in de zorg werkt, naar één op vier in 2040, hetgeen geen realistische verhouding is. Ook de informele zorg en mantelzorg komen door deze ontwikkeling onder druk te staan. Deze demografische ontwikkelingen bepalen maar voor een deel de groei van de zorg. Bekend is dat ontwikkelingen in de medische technologie die groei vaak versterken.

In deze verkenning is de vraag opgepakt hoe op deze ontwikkelingen valt te anticiperen. Eerst wordt gekeken naar mogelijkheden om kosten te beheersen. De laatste jaren is die kostenbeheersing gegroeid door afspraken met de partijen in de zorg en duidelijke begrenzing van de budgetten. Verwacht wordt dat dergelijke instrumenten nodig blijven. Daarnaast is blijvende aandacht nodig voor het aanbod van zorg. Er is blijvende en toenemende noodzaak van actief pakketbeheer door te blijven selecteren op goede zorg en niet-effectieve zorg te weren door gepast zorggebruik te stimuleren.

Ook wordt verkend hoe door preventie de vraag naar zorg wellicht valt te beheersen en verminderen. Op vele terreinen kan preventie bijdragen aan problemen voorkomen die op termijn tot zorgproblemen leiden. Preventieve activiteiten moeten vooral op andere terreinen worden uitgevoerd: school, werkvloer, en resulteren slechts op termijn in gevolgen voor de zorg. Dit vergt een visie op preventie die verder strekt dan het domein van zorg, met een langere termijn dan gebruikelijk. De verkenning onderzoekt mogelijkheden hiertoe, doet voorstellen en roept beleidsmakers op een dergelijke visie op preventie te ontwikkelen. Tevens bevat ze een oproep aan werkgevers- en werknemersorganisaties die een belangrijke rol kunnen spelen.

Centraal in deze verkenning staan digitale transformatie en arbeidsmarkt.

-Technologische ontwikkelingen maken grote veranderingen in de zorg mogelijk: meer zorg online, meer zorg op afstand. De coronacrisis heeft dit extra benadrukt. De digitale transformatie biedt ook mogelijkheden om veel krachtiger de juiste zorg op de juiste plek te leveren. Het leidt tot verplaatsing van zorg, maar vraagt ook om samenwerking en afstemming in de zorg. Deze verkenning onderzoekt de mogelijkheden van digitale transformatie. Deze lijkt gebaat bij regie op de ontwikkeling en inzetten van innovatieve technologie, maar vraagt ook goede informatiearchitectuur. Uitwisseling van informatie is het fundament voor de juiste zorg op de juiste plek. Ook hiervoor is een zekere mate

van centrale regie nodig. In tegenstelling tot de gebruikelijke medische ontwikkelingen, die de zorgvraag vergroten, biedt ontwikkeling van digitale transformatie wellicht mogelijkheden de houdbaarheid van de zorg te vergroten door goede, toegankelijke en betaalbare zorg mogelijk te maken. Digitale transformatie is evenwel geen panacee – het vraagt veel van degenen die het moeten bieden en gebruiken.

-Van essentieel belang voor een houdbare zorg is de professional. De verkenning gaat nader in op de arbeidsmarkt en de ruimte voor de professional. Hier spelen vele problemen rond instroom, inzet en behoud van zorgmedewerkers. De arbeidsmarkt in de zorg is weleens getypeerd als een 'vergiet', en zeker bij zo'n snel stijgend beroep kan men zoiets niet hebben. Factoren bij het grote verloop zijn hoge administratieve belasting, hoge werk- en regeldruk en veel kleinere deeltijdbanen. Deze zorgen voor hoge mobiliteit, ongewenste uitstroom en groei van het zzp-schap in de zorg. Ook hier ligt een uitdaging voor het beleid om door meer stabiliteit en financiering bij te dragen aan een betere arbeidsmarkt, die mogelijkheden biedt voor goed werkgeverschap en het aantrekkelijker maken van de arbeidsmarkt in de zorg, zodat mensen langer blijven.

Ook zo'n arbeidsmarkt is voorwaarde voor een kwalitatief goede, toegankelijke en betaalbare zorg voor de toekomst. Hier bestaat een zekere spanning tussen effectieve zorg / juiste zorg op de juiste plek en de behoefte van professionals aan een zekere professionele ruimte. Eenvoudige oplossingen zijn voor de zorg weinig voorhanden.

-De verkenning eindigt met de suggestie om twee onderwerpen uit te diepen: zorg voor jong en oud. Op die terreinen is de uitdaging om goede, betaalbare en toegankelijke zorg overeind te houden het grootst. Een dergelijk uitdieping zet het spotlicht erop hoe de zorg op deze domeinen georganiseerd en gefinancierd moet worden.

Het is een breed uitwaaiende verkenning geworden waaraan commissieleden en externen lang aan gewerkt hebben, maar met veel plezier en gemeenschappelijkheid. Hij wil de commissie bedanken en het secretariaat, Piet van den Reijen, Robert Vonk en Hans Ossebaard, dat de inbreng verstandig heeft verwerkt en verwoord. [Applaus.]

Reacties van de sociale partners

De heer *Van Holsteijn*, voorzitter VCP, voert in plaats van mevrouw Jong het woord namens de werknemersgeleding. De hoofdconclusies van de verkenning staan overeind; hij wil met name nader spreken over het werk in de zorg.

Vanwege werkdruk, gebrek aan regelruimte en te veel administratieve lasten blijft de aantrekkelijkheid van werk in de zorg sterk achter. Dit wordt nog versterkt door de coronacrisis. Zorgtaken zijn een vitaal beroep, en er is veel waardering geweest voor de zorg. De preambule is een goede zaak, omdat daar ook het belang van en de waardering voor de zorgmedewerkers uit spreekt.

Een van de aanbevelingen van de Denktank is om de waardering van de cruciale beroepen vast te houden. Hij wil daaraan toevoegen: niet alleen in woord maar ook in daad. Uiteindelijk moet de grote waardering zich ook materialiseren voor de werknemers. Zeker met de corona-opnames erbij is de werkdruk enorm en medewerkers doen hun arbeid met een ongelooflijke bevlogenheid en betrokkenheid. Daarom is meer ruimte voor zorgprofessionals nodig, een van de belangrijke conclusies van de verkenning. Dit vraagt vertrouwen in de professionaliteit, in autonomie voor de professional om werk uit te voeren, maar ook zijn goede arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden essentieel. Bovendien is verdere gedachtevorming over de governance in de zorg nodig, met kwesties over ontschotting, beleidsvrijheid maar ook hoe, gezien decentralisaties en financiële gedrevenheid van het stelsel, het stelsel het beste vorm is te geven en hoe de professional de juiste ruimte krijgt. Hij denkt dat daarin omdenken nodig is. Hij dankt tot slot commissie en secretariaat voor hun werk.

De heer *Melkert*, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Ziekenhuizen, voert het woord namens de werkgeversgeleding. Hij spreekt veel waardering uit voor het werk van de commissie. Het breed uitwaaieren van de verkenning geeft aan wat de betekenis van de zorg is in economie en samenleving. Inderdaad laat eenvoud zich moeilijk rijmen

met de dagelijkse zorgpraktijk, maar het rapport bevat aanknopingspunten voor eenvoudiger en directer wijze van organiseren.

-Hij verwelkomt dat de invalshoek, die aanvankelijk gericht leek op kostenbeheersing op zichzelf, geleidelijk is verbreed naar maatschappelijk draagvlak en de arbeidsmarkt als onlosmakelijke componenten. Uiteindelijk moet kostenbeheersing uit betere organisatie komen, gegeven de demografische druk, ontwikkeling van medische technologie en de eisen van burgers/patiënten aan hun individuele behandeling. Op deze verbreding is voort te borduren.

-In de medisch-specialistische zorg ziet hij steeds meer aandacht voor peer reviews en effectieve zorg als centraal thema om te beoordelen of iets al dan niet moet gebeuren. Dit is niet los te zien van het systeem en de wijze van financiering. Hij heeft de indruk dat dit advies een soort derde fase in de zorg inluidt: een groot deel van de twintigste eeuw was zorg gebaseerd op ziekenfonds en particuliere verzekering; sinds 2006 is dat geïntegreerd en heeft marktwerking meer accent gekregen, waar zeker goede kanten aanzitten; maar onvermijdelijk breekt nu een derde fase aan waarin het accent op samenwerking boven concurrentie dient te komen en waarin hier en daar meer regie nodig zal zijn om uiteindelijk het algemeen belang te dienen.

Het signaleren van het belang van gegevensuitwisseling daarbij is cruciaal. Juiste zorg op de juiste plek betekent dat huisartsen, ziekenhuizen, wijkverpleging, thuiszorg en verpleeghuizen veel meer horizontaal samenwerken, hetgeen op gespannen voet staat met de huidige inrichting van het systeem. Dit betekent aanpassingen daarvan zoeken, waar hard aan gewerkt wordt. Digitale transformatie is daarbij centraal, maar dat is onmogelijk zonder gegevensuitwisseling, dus moedige stappen voor een landelijk kader voor het EPD zijn nodig. Hoe belangrijk dat is, bleek de afgelopen maanden toen de minister moest ingrijpen om de toestemmingsvereisten anders in te richten, aangezien mensen op verschillende plaatsen acuut geholpen moesten worden. Deze kaders zijn nodig, een belangrijke boodschap aan de politiek.

-Wat arbeidsmarkt betreft is ook van werkgeverszijde geprobeerd de waardering voor het beroep zorgprofessional tot uitdrukking te brengen, in arbeidsvoorwaarden en arbeidsorganisatie. Dit serieuze thema heeft meer accent gekregen door de grootse prestatie. De werkgevers gaan graag hierover met de vakbeweging verder in gesprek, over loon én de bredere arbeidsmarktagenda. Hierover zijn afspraken gemaakt.

-Met preventiebeleid is potentieel de grootste winst te halen, maar het meest ingewikkeld om te organiseren. Dat is nog lang niet afgerond.

-De thema's jong en oud zijn voor het vervolg zeer wel gekozen. Veel ouderen, van ernstig ziek tot uiterst eenzaam, zijn gebaat bij een andere blik op de organisatie, waarbij niet alleen zorgorganisaties nodig zijn. Wat jongeren betreft is het verbazend dat Nederland een goed systeem heeft met de GGD van geboorte tot puberleeftijd, waarna de begeleiding wordt losgelaten. Daarna volgen echter grote keuzes qua leefstijl, gezinsvorming waarbij de begeleiding ontbreekt om langer en gezonder te kunnen leven. Hij meent dat hier veel winst is te boeken; ook dit is een belangrijke boodschap.

De *voorzitter* benadrukt dat in de SER moeilijk was ook voor sociale partners om de thematiek goed te kiezen. De aanloop in de commissie was lang en lastig, en ze is blij te kunnen horen hoezeer de inbreng van werkgevers- en werknemerszijde thans in elkaars verlengde liggen. In die zin geeft ze een compliment ook aan de voorzitter van de commissie, waarvan de leden tot elkaar gekomen zijn in het goede gesprek, en aan partijen en sociale partners. De geschiedenis en de volgende fase, gememoreerd door de heer Melkert, zijn interessant en zullen zeker in de politieke fase terugkomen.

[De heer De Boer verlaat de vergadering.]

7. Korte presentatie advies biosensing en biomonitoring

Mevrouw *Klosse* leidt in dat dit rapport in de coronacrisis meteen actualiteitswaarde

heeft gekregen. De dilemma's bij het inzetten van digitale volgsystemen om gezondheidsrisico's in te perken, komen deels ook in dit rapport aan de orde.

-Aanleiding voor dit rapport is het toenemend gebruik van biomonitoring en -sensing, meetmethoden om veiligheids- en gezondheidsrisico's op het werk op te sporen. Vraag is of deze ontwikkeling een aanwinst is voor arbeidsomstandighedenbeleid of een groeiende bron van bezorgdheid.

-Bij biomonitoring wordt blootstelling aan gevaarlijke stoffen gemeten. Uit bloed, urine en soms haren wordt een bepaalde waarde gedestilleerd en vergeleken met een referentiewaarde, de biologische grenswaarde. Bij een waarde boven deze grenswaarde zijn maatregelen verplicht om het blootstellingsrisico te verkleinen. Zo'n meting geeft informatie over de gezondheidstoestand van werknemers en veiligheidsmaatregelen, en indirect over eventuele aansprakelijkheidsrisico's.

-Bij biosensing is daarentegen sprake van continue metingen buiten het lichaam. Er zijn verschillende soorten en maten sensoren, in te zetten bij allerlei soorten arborisico's: CO₂-melders, fijnstofmeters, stressthermometers, hartritmestoornissen.

Relatief nieuw zijn 'wearables': sensoren op werkkleding, helm of een app op de phone.

-De ontwikkelingen gaan razendsnel. Enerzijds biedt dit kansen op betere bescherming qua veiligheid en gezondheid, omdat biomonitoring en -sensing t.o.v. andere meetinstrumenten nieuwe informatie verschaft. Maar er zijn ook heikele punten. De metingen zijn niet altijd haalbaar en valide en daarmee wordt schijnveiligheid gecreëerd. Er is geen helder kader voor verantwoord gebruik. In feite ontbreekt het nogal eens aan kennis om een goed biomonitorisch onderzoek op te zetten, de referentiewaarden juist vast te stellen en de uitslagen correct te interpreteren. Bij biosensing is bovendien onzeker of gebruikers de sensoren wel goed toepassen.

-Privacy-perikelen: Meer biomonitoring en -sensing raken de persoonlijke levenssfeer van werknemers. De vraag is daarom in hoeverre werknemers te verplichten zijn om bloed of urine af te staan, sensoren te dragen of apps te installeren. De vraag is ook voor welk doel de vergaarde informatie mag worden gebruikt en met wie die mag worden gedeeld. Daarvoor zijn wettelijke kaders ontwikkeld, maar in de praktijk is niet altijd duidelijk hoe die in een arbocontext moeten worden toegepast.

-Binnen de SER-commissie GSW is intensief over deze kwesties gediscussieerd. Samen is gezocht naar een goede balans tussen enerzijds ieders belang van veilige en gezonde arbeidsomstandigheden en anderzijds het belang van werknemers van keuzevrijheid en bescherming van privacy. Het debat laat zich samenvatten in drie hoofdconclusies:

-1. De inzet van biomonitoring en -sensing vergt zorgvuldige afweging van voor- en nadelen, de meerwaarde in een bepaalde context boven andere meetmethodes, en wenselijkheid gezien de inbreuk op de persoonlijke levenssfeer. Uitgangspunt is dat de voorkeur ligt bij omgevingsbeoordelingen; er wordt alleen in het lichaam gemeten als dat toegevoegde waarde heeft. Het GSW-advies is dit op voorhand te toetsen aan de hand van noodzakelijkheid en effectiviteit van het middel, de vraag of het beoogde doel ook met een minder ingrijpend middel te bereiken is en de vraag of het gekozen middel in een redelijke verhouding staat tot het beoogde doel.

-2. Er is grote behoefte aan kwaliteitswaarborgen. Verantwoord gebruik van biomonitoring en -sensing vereist dat het gekozen instrument accuraat en valide is: wetenschappelijk moet onderbouwd zijn dat het instrument voldoende precies meet wat het beoogt te meten. Verder moet er een helder kader komen met waarborgen tot een simpel en deskundig gebruik. In de bedrijven moet voldoende vakmanschap aanwezig zijn om meetuitslagen goed te interpreteren en gebruikers adequaat te instrueren. Bij een keuze voor biomonitoring kan het zinvol zijn de biologische grenswaarde voor bepaalde stoffen wettelijk vast te leggen. De commissie GSW adviseert het aan de Gezondheidsraad over te laten om aan de hand van het toetsingskader te beoordelen of een wettelijke verankering wenselijk is. In dat geval moeten uitvoeringsprotocollen worden ontworpen, volgens het model voor lood, de enige stof thans met een wettelijk biologische grenswaarde.

-3. De privacy moet goed gewaarborgd worden. De huidige wettelijke kaders moeten strikt worden nageleefd. Hierin heeft de bedrijfsarts een centrale rol. Als die rol naar behoren wordt ingekleurd, kan de plicht tot een veilige en gezonde werkomgeving in principe worden gerealiseerd zonder botsing met de privacywetgeving.

Ze dankt de commissieleden voor hun constructieve bijdragen en bereidheid er samen goed uit te komen, en het secretariaat (Demi Theodori en Tyche Riemens) voor de ondersteuning. [De aanwezigen geven ter waardering applaus.]

De *voorzitter* dankt mevrouw Klosse voor haar uitleg en de manier waarop zij de commissie door dit ingewikkelde, belangrijke onderwerp heeft geleid.

De heer *Weurding* memoreert dat in mei jl. SZW het startschot heeft gegeven voor Arbovisie 2040. Het ministerie wil met alle stakeholders overleggen hoe in de toekomst elke Nederlander veilig kan werken. In de afgelopen jaren zijn vele stappen gezet. Biomonitoring en -sensing kunnen aan veilig en gezond werken zeker een bijdrage leveren. Momenteel wordt biomonitoring vooral toegepast om in een uiterst beperkt aantal gevallen met gevaarlijke stoffen uit de werkomgeving (zoals lood) in het lichaam te meten. Biosensing gebeurt in principe buiten het lichaam en is ook te gebruiken om andere arbeidsrisico's te meten.

-Biomonitoring heeft mogelijkheden maar ook wel beperkingen. Het wordt in Nederland nog weinig gebruikt, maar kan zeker helpen bij inzicht in de blootstelling aan gevaarlijke stoffen. Ook gezien het advies van de commissie-Heerts over beroepszieken, wordt kennis van gevaarlijke stoffen steeds belangrijker. Aandacht voor biomonitoring is in opkomst. Het Europese Agentschap voor Veiligheid en Gezondheid op het Werk maakt een overzicht van het beleid in de verschillende lidstaten. Op basis daarvan is verder te kijken naar de toegevoegde waarde die biomonitoring kan bieden.

-Biosensing is al wat langer bekend, bijvoorbeeld in de petrochemie voor de introductie van alarmsystemen in de procesindustrie tegen rampen. Ontwikkelingen gaan snel en gaan steeds verder. Wearables, die continu metingen kunnen doen, zijn volop in gebruik en er wordt mee geëxperimenteerd. Ze zijn wat gemakkelijker te implementeren. Arboprofessionals en -onderzoekers zien hier zeker voordelen in: continue metingen en resultaten zijn op de werkplek uit te lezen, waarmee gevaarlijke situaties zijn te voorkomen. Maar er is te weinig bekend over de betrouwbaarheid en over hoe in feite de technologie uitwerkt voor de werknemers. Ook is onzeker of de metingsresultaten precies genoeg zijn om conclusies uit te kunnen trekken.

Momenteel moet de conclusie zijn dat de vraag nog niet is te beantwoorden welke bijdrage biomonitoring en biosensing exact kunnen leveren aan gezond en veilig werken. Het is, zo is de positie van werkgevers, belangrijk de technologische ontwikkeling volop de kans te geven om te voorkomen achter de feiten aan te lopen en dat mensen achteraf gezien beter beschermd hadden kunnen worden.

Wel is bij biomonitoring en -sensing privacy in het geding. De AVG is ook op dit punt streng geformuleerd. In beginsel mag men geen persoonsgegevens verwerken. Toch moet men de vraag blijven stellen of privacy altijd zwaarder moet wegen dan gezond en veilig werken. Ook zijn in het verlengde hiervan ethische aspecten om samen telkens goed af te blijven wegen. Wanneer de werkgever alles heeft gedaan aan een gezonde en veilige werkplek, heeft hij in beginsel aan zijn zorgplicht op dit vlak voldaan. Bij een groep werknemers kan biomonitoring op zichzelf een bevredigend resultaat hebben, maar één enkele werknemer kan een te hoge waarde hebben. Als de werkgever daarvan in zo'n situatie niet op de hoogte is, is hij in beginsel niet aansprakelijk voor gezondheidsschade, maar dan moet hij alles gedaan hebben aan wat redelijkerwijs gevraagd mag worden krachtens zijn zorgplicht.

Zijn conclusie is dat biomonitoring en biosensing kunnen helpen bij de bescherming van werkenden, maar dat verder onderzoek nodig is. Gezondheidsschade voorkomen moet niet worden nagelaten. Het uitgangspunt van de Arbowet is dat de werkgever

verantwoordelijkheid draagt en aansprakelijk is voor een gezonde en veilige werkplek van zijn werknemers. Privacy is natuurlijk heel belangrijk, maar anderzijds moet met privacy zodanig worden omgegaan dat te allen tijde gezondheidsschade kan worden voorkomen.

De *voorzitter* constateert dat de werknemersgeleding geen behoefte heeft aan een reactie. Ze merkt op dat het advies is vastgesteld door de hele Raad en een gedeeld advies is. De bijdrage van de heer Weurding ziet zij als een aansporing door te gaan om dit onderwerp verder te verkennen.

8. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* rondt af dat momenteel het FNV Ledenparlement vergadert over het Pensioenakkoord, maar dat er flinke ICT-problemen zijn. Normaal gesproken zou de SER een werklunch aanbieden, maar dat is gezien de coronamaatregelen niet mogelijk. Ze wenst iedereen desalniettemin een fijne middag en sluit de vergadering om 12:00 uur.